

Frå pardans og laus til tur og orden – om den norske hallingdansen

Ingar Ranheim

Abstract

This article discusses the history of hallingdans, by tracing it back to three periods: The couple dance halling in the 18th century, the individual lausdans in the 19th century and the modern version taught by Sevat Tveito (Hallingdal) and Gullik Kirkevoll (Valdres) in the 20th century. Previous research has described the 19th century dance as a totally unorganized dance. However, by studying details in video tapes of dancers in the 20th century, this article finds remnants of a structure. This structure is being referred to as linkedans, and describes a fundamental step which is possible to vary in many ways, enabling dancers to combine different elements of the dance. Furthermore, by systematically going through turane (the standardised motifs) in the dance in the 20th century, parallels are found to the couple dance halling in the 18th century. The upright dance style with lifted arms and well-planned acrobatics, which are typical of modern dance, are argued to be a feature introduced by Tveito and Kirkevoll.

Bakgrunn

Den fyrste kappleiken i norsk hallingdans vart skipa av Vestmannalaget i Bergen i 1898. Det vart nok ikkje den manifestasjonen av urnorsk bondekultur som mange sikkert hadde venta. Vinnaren kom rett nok frå Lærdal

i Sogn, men han var ingen rotfast kar. Han hadde farta omkring og kunne reknast både som nordfjording og bergensar, og altså sogning. Namnet bar heller ikkje bod om norsk odelsjord. Han heitte Matteo Pisani og farfaren var flyktning frå Napoleonskrigane i Italia (Bjørset u. å.). På 1900-tallet vart det fast kappleik annakvart år, og frå 1903 kom det også folk austfrå. John Dale frå Valdres vann føre Svein Nestegard frå Hallingdal. Nestegard vann dei tre neste kappleikane. Hallingdal og Valdres etablerte seg som kjerneområda for hallingdansen på 1900-talet, og det er ikkje overraskande at det var nettopp her det vart laga opplæringsformer for dansen.

Sevat Tveito (1889–1953) heldt kurs i lausdans i Ål på 1920-talet. Han leverte i 1930 ein lapp med oppskrift på dansen til etterkomaren sin, Tor Underberg. Oslo-valdrisen Gullik Kirkevoll (1895–1978) heldt kurs i halling i Oslo på 1950-talet og 1960-talet og skreiv ein artikkel om turane i hallingdansen (Kirkevoll 1972). Både Tveito og Kirkevoll lærte bort hallingdansen som ei veksling mellom «turar» og «avslutningar». Turane var faste steg som vart dansa fleire gonger etter kvarandre. Avslutningane var karstykkje som vart brukte berre ein gong, gjerne som avslutning av ein tur.

I boka *Norske dansetradisjonar* skriv Egil Bakka at dansen på 1800-talet må ha vore ei mykje meir laussleppt hending enn denne stiliserte 1900-talsdansen (1978: 85). Bakka siterer mellom anna frå bygdebokskrivar Hans Flaten frå Hemsedal og forfattaren Olav Sletto frå Ål, men har nok inntrykket frå mange kjelder. I hovudfagsoppgåva mi i historie, trykt i 1993, skreiv eg litt om hallingdansen som del av den folkelege dansetradisjonen i Valdres (Ranheim 1993: 48) og litt meir om Gullik Kirkevoll og hallingdansen (Ranheim 1993: 70f). Her skriv eg også litt om den manglande tradisjonsbakgrunnen særleg for turane i 1900-talsdansen.

Vinteren 1969–70 var det kurs i halling etter Kirkevoll også i Valdres, og eg vart med. Etter kvart fekk eg brukbart tak på det, og det vart kappleikar og oppvisningar av mange slag. Frå omkring 1975 begynte eg å halde kurs, fyrst lokalt, etter kvart omkring i landet og litt i utlandet.

Sjukdom gjorde det slutt på denne aktiviteten for min del rundt år 2000. På same tid braut Hallgrim Hansegard frå Øystre Slidre med den systematiske oppbygginga av dansen. Han lyfta også akrobatikken opp til eit høgare nivå, og drog med seg fleire gjennom dansegruppa FRIKAR og

FRIKAR-akademiet som han danna i Aurdal.¹ Det førte til ein meir spektakulær dans, som snart vart dominerande på scenen, men element frå kursdansane levde og lever også vidare, både i og utanfor FRIKAR.

At tradisjonen var så tynn bak kursdansen på 1900-talet, gjorde meg som historikar lite motivert til å dykke ned i dansen. I 2017 tok eg likevel på meg å skrive ei oversikt over namn på turane i halling. Eg måtte gå gjennom så mykje materiale for å koma til botnars, at eg fann ut at eg like gjerne kunne skrive ein rapport frå heile virket mitt med hallingdansen. Dette arbeidet ligg til grunn for denne artikkelen, men vart så omfattande og detaljert at det berre er for spesielt interesserte. Rapporten er lagt ut på heimesidene til Valdresmusea.²

Vegen vidare

Den detaljerte gjennomgangen gav meir kunnskap og betre forståing både om danseforma etter Kirkevoll, arven frå 1800-talet og hallingdansen i det heile. Det var fristande å gå vidare. Eg ville prøve ut i kva grad arbeid med detaljar kunne føre til nye tankar om samanheng, og kanskje gje grunnlag for ny kunnskap, også der ein trudde det ikkje var meir å finne.

Det var tre spørsmål om den norske hallingdansen som sto utan gode svar:

1. Kvifor samsvarar ikkje skildringane av hallingdans på 1800-talet og den dansen me kjenner på 1900-talet?
2. Korleis vart hallingdansen eller lausdansen utført på 1800-talet, samanlikna med den me kjenner frå 1900-talet?
3. Og når turane samlaren Gullik Kirkevoll hadde funne og lært bort, ikkje kom frå nokon eldre mannsdans, kor kom dei frå då?

1. Sjå Frikars heimeside: <http://www.frikar.com/no/>

2. Ranheim 2020.

Eg arbeidde vidare med utgangspunkt i følgjande problemstilling: *I kva grad kan eit studium av detaljar, som stega i ein dans, gje innsikt i samanhengar som kan føre til ny kunnskap, ev. stadfeste eller avkrefte teoriar om endring over tid?*

Før eg går i gang med dette, trengst det eit par kommentarar om terminologi:

Det er vanleg å notere takta i halling som 2/4 eller 6/8, men særleg Rolf Karlberg (1931–2014) argumenterte sterkt for at takta er udelt (og burde noterast³ ¼ eller 3/8). Eg brukar «takt» i samsvar med dette. Det gjorde Kirkevoll også.

Fagterminologien skil mellom trinn og steg slik at det er fleire trinn i eit steg (Bakka 1970a: 12). Eit steg er ei eining som kan dansast fleire gonger etter kvarandre. Kirkevoll brukar steg både om trinn og steg. I denne teksten betyr elles ein H åleine høgre foten, V betyr venstre foten, og B betyr bae. Ein S inntil H betyr svikt på høgre foten (bøying og strekking), ein S inntil V betyr svikt på venstre foten. Ein liten s betyr at eit trinn blir teke ein gong til. T betyr tyngdeoverføring,^h er hopp og x på huk.⁴

Kursdansen i Hallingdal og Valdres

Gullik Kirkevoll dreiv systematisk innsamling av opplysningar om gamal kroppskultur frå Valdres gjennom mange år, og let etter seg eit omfattande arkiv som dokumentasjon (Kirkevoll VFF/280). Han skreiv også solide artiklar om dansen i Valdres (Kirkevoll 1963 og Kirkevoll 1972).

Under arbeidet med den før nemnde rapporten om mitt virke med halldansen, såg eg ein del likskapar der det er mest vanleg å fokusere på

3. Karlberg, som eg har arbeidd saman med på Valdres Folkemuseum (no Valdresmusea) har skrivne ein manus om dette, men det er førebels ikkje trykt.
4. Den norske metodikken i folkedans er i aller hovudsak utarbeidd av Jan-Peter Blom og Egil Bakka. Det er gode innføringar både i *Songdansar* (1985) og *Turdansar* (1991) av Klara Semb. Systemet har ikkje noko teikn for å sitte på huk, men eg har take i bruk x som i Laban-notasjon (etter forslag frå Siri Mæland).

Gullik Kirkevoll (1895-1978) samla opplysningar om «gamal kroppskultur frå Valdres» gjennom eit langt liv. Han var også spelemann, og merka seg ut på grunn av ein spesiell teknikk: Han snudde på fela medan han spelte, og heldt bogen i ro. Foto: G. Lund, 17 mai 1962, Valdresmusea.

forskjellar, og eg sette opp eit felles skjema for lausdansen i Hallingdal og hallingdansen i Valdres. Eg gjekk gjennom artikkelen Kirkevoll skreiv om hallingdansen i 1972, arkivet hans (VFF/280), filmene av elevane som Egil Bakka tok opp i 1970 (Bakka 1970b) og eit TV-opptak med meg sjølv frå 1975 (NRK 1975). Opptaket er gjort på den tida eg begynte å halde kurs.

Dei skriftlege kjeldene eg kjenner for dansen i Hallingdal er to artiklar frå *Spelemannsbladet*: Tor Underberg (etter oppskrift frå Tveito) frå Ål i nr. 2 1985 og Hans Lien frå Gol i nr. 10 i 1995. Oppskriftene er ganske like, men oppskrifta etter Sevat Tveito er mest systematisk, så eg har nummerert etter den. Til venstre ser vi Tveito, i midten Kirkevoll og til høgre har eg prøvd å forklare steget med ord.

	Tveito/Underberg/Lien	Kirkevoll	
1	Gå-turen	Sviktgongsteg	Diagonal gåing
2	Sidelengsturen	Krossteg m/ hopp	Hopping sidelengs
3	Huketuren	Knebøyingar	Annakvar takt på huk
4	Snu på rettkant	Snu på ein fot, kviletur	Snuing, medsols

5	Hælturen	Tåtur II	Snuing, motsols ⁵
6	Kvile-turen	Attoversteg	Danse baklengs
7	Elketuren		
8	Kruketurnen	Krukedansen	Krukedansen
9		Rebnestaket	Steg frå ril
10		Gå på hendene.	
11		Enkelsveipen ⁶	
12		Medsveipen	
13		Halvsveipen	
14		Dobbeltsveipen	
15		Motsveipen	
16		Tåtur 1	Frå miljøet i Røn?
17		(Fotkross og ryggspenn)	Nyare samansetjing
18		Forenkling av snuskværna	Laga av G. Kirkevoll

5 6

Avslutningar

19	Spenne seg i nakken	Ryggspenn.	
20	Nakkespretten	Nakkespretten	
21	Stupe hovudkrune	Kaste seg over hovudet	
22	Korkjetrekkaren	Myretrillen	
23	Kaste seg over begge hender	Slå stift	
24	Kaste seg over på ei hand	Eihandsstift	
25	Hoppe gjennom foten	Heldehøpp	
26	Sprette opp att	Fiskespretten	
27	Saltomortale (slå salto)		
28	Bøygja seg atti	Rengji stålbøge	
29	Hovudturen (Hans Lien)	Snuskvedne	
30		Pjåtetaket	

5. Hælturen og tåtur II er heilt ulike steg, men dei tilsvarer kvarandre.

6. Tur 11–15 ser eg som ei systematisering av steg med snuing på huk.

31		Storsveipen	
32		Kvednakallen	
33		Stupe kråke	
34	Rundkast (hallingkastet)	Rundkast (hallingkastet)	

Eg vil ta opp tre moment utifrå desse oppskriftene. Det første momentet er hallingen som ein del av bygdedanstradisjonen (sjå avsnittet «Turane i pardansen»). Tur 3–6 går att i mange bygdedansar, særleg i lausdansdelen (dei eldste bygdedansane hadde oftast tre delar: Vendingsdel, lausdans og samdans). At turane også er med i båe opplæringstradisjonane på 1900-talet, er klart eit argument for å sjå hallingen som ein del av bygdedanstradisjonen. Hoppinga sidelengs (nr. 2), derimot, som var nesten einerådande som fyrste tur i hallingdansen på 1900-talet, synes saman med krukedansen å vera særleg knytt til hallingdansen.

Det andre momentet gjeld armbruken (sjå avsnitta «Kroppshaldning og armbruk» og «Hans Flaten»). Under arbeidet med den før nemnde rapporten, fann eg bra samsvar mellom dei utvalde kjeldene for hallingdansen etter Gullik Kirkevoll: Danseforma han skreiv ned, dansen han lærte bort, dansen elevane hans lærte bort og det eg sjølv lærte bort, er temmeleg likt. Største avviket er armbruken. I artikkelen frå 1972 nemner Kirkevoll aldri armar som er høgre enn «hendene i skulderhøgd». Elevane hans dansar gjerne med overarmene horisontalt og underarmene i rett vinkel oppover. «Det var han som lærte oss det slik», sa Anders Anmarkrud i ei telefonsamtale i mars 2020, og fekk støtte av Boye Wangensteen ei veke seinare.⁷ Sjølv brukte eg ei noko friare armføring enn dette.

Begge desse momenta vil eg greie meir ut om seinare i artikkelen, men først vil eg diskutere det tredje momentet: Elketuren.

Då egling vart til dans!

Sjølv om samlaren Kirkevoll naturleg nok har ein del fleire turar enn Sevat Tveito, manglar det ein, og det er elketuren. Å «elke» er det same som å

7. Samtaler over telefon med Anders Anmarkrud og Boye Wangensteen 22. og 29. mars, 2020.

egle, by opp til slagsmål. Namnet får ein til å tenke på 1800-talet: «Det er vel kjent at hallingen ofte drog slagsmål med seg» (Bakka 1978:85). Eller som spelemannen Magnus Daleng fortalde i eit intervju: «Det var ein del av spelemannsjobben, det, å slutte før dei tok til å slåst. Ein måtte følge med, og når ein såg at det var noko på gang, var det berre å hogge av låtten, elles var slagsmålet i gang.»⁸

Under arbeidet såg eg ein heil del gamle filmar med hallingdans, og det slo meg at eg stadig trefte på eit steg eg hadde vorte merksam på omkring 1990. Eg visste det var mykje brukt, og dei siste åra eg underviste på folkedansstudiet (første del av den seinare bachelorutdanninga ved NTNU i Trondheim),⁹ brukte eg å seia at dersom «dansen på golvet» hadde noko grunnsteg, måtte det vera dette. Steget er enkelt og lett å lære, og kan broderast ut i ei mengd variantar. Bruken har auka frå 1990-talet av, utan at eg har kjennskap til korleis det har spreidd seg. Steget er ikkje omtalt av verken Sevat Tveito eller Gullik Kirkevoll.¹⁰ Likevel ser eg det no overalt, både på gamle filmar og på notidsscenen. Kanskje er det dei mange variantane som er skuldige i at det kan vera vanskeleg å få auge på. Kvart steg kan utførast og blir utført på så mange og ulike måtar at det er lett å miste strukturen av syne, og då blir alt berre eit mylder.

Etter mi forståing er steget bygd rundt ein fri og ledig fot som ein m.a. kan bruke til å egle opp andre dansarar. For å få fordelt belastninga best muleg, må ein skifte fot, og det gjer ein annakvart steg. Takta innimellom må difor vera eitt eller fleire trinn som fører til at ein får skifta fot. Dersom me kallar mellomtrinna «skift», får ein fire grunnleggjande mønster, alt etter kor ein vel å begynne (les vertikalt):

8. Spelemannen Magnus Daleng intervjuar av Ingar Ranheim i 1992. Intervjuet er ikkje publisert.
9. Eg var ein av fem lærarar utanfrå som var med på heile fyrste året på Folkedansstudiet, eit 10 vekttals (30 stp.) emne ved NTNU i 1989. Folkedansstudiet vart seinare til eit mellomfag og ein bachelorgrad i dansevitenenskap. Eg var timelærer også utover 1990-talet og til 2013 då studiet vart lagt ned. Eg hadde heile tida undervisning om hallingdansen saman med Egil Bakka.
10. Hans Lien har ei forklaring på steget i elketuren, men den er ikkje så enkel å forstå. Han skriv sjølv om steget: «Han er vanskeleg å forklare» (Lien 1995: 14)

1	2	3	4
V	H	skift	skift
skift	skift	H	V
H	V	skift	skift
skift	skift	V	H

«Skift» kan vera eit hopp til på same foten, (V eller H) ei tyngdeoverføring (HTV eller VTH), svikt eller hopp på baa (BS og B^h) eller nede på huk (Bx). Sju variantar og gange med dei fire ovanfor gjev 28. Når ein står eller hoppar på den eine foten, blir den andre ledig og fri, og kan brukast til å sparke høgt opp i lufta og gjerne slå på taa, rett fram eller diagonalt, sparke borti nokon (elke/egle), «vinke» til andre dansarar, spelemannen eller andre, leike med rytmen og halde seg lett krøkt slik at ein kan klappe hendene saman under kneet, eller ha foten bak slik at ein kan slå seg på hælen eller prøve å sparke seg opp i ryggen. Dette er ti variasjonar til, og gangar me dei med dei 28, blir det 280. Om ein tek med at ein kan danse både fram-over og baklengs, eller svinge frå side til side, blir det 840. Dette er likevel berre teori, for alt kan ikkje varierast med alt. Likevel er talet på variantar skyhøgt over det nokon kan halde greie på.

Linkedans

For å diskutere det, trengst eit utvitydig namn, og fleire har knytt det til uttrykket «å linke seg». Det betyr noko slikt som å danse spontant, laust og ledig, og eg kjenner det særleg gjennom springdansaren Knut Steinsrud frå Øystre Slidre. «Å linke seg» famnar rett nok vidare enn dette steget i halling, men ved å knyte det til uttrykket «linking» får ein fram at det ikkje er noko steg som dei andre i dansen, men eit meir sponant og vidtfamnande fenomen. Eg nemner det også linkedans, som ein parallell til krukedans, og ein kan sjå det slik at hallingdansen har tre opphav: Krukedansen frå mellomalderen, bygdedansen (pardansen halling) frå 1700-talet og linke-dansen frå 1800-talet. Eg brukar dessutan ofte «mønster» i staden for «steg», for å understreka den frie strukturen. Eit linkemønster med tallause variasjonar er som skapt for dansarar som vil utfalde seg i dans, og synest det

er artig å prøve seg på ting dei ikkje har prøvd før, og heller ikkje tenkt på, før dei dansar det.

Eg lærte meg som sagt etter kvart å kjenne steget så snart eg såg det, og det ante meg at det var mykje meir utbreitt enn eg hadde trudd. Men brukar dei steget i Hallingdal? Er det dette steget som kan gøyme seg bak elketuren? Fasiten er å finne på film.

Egil Bakka gjorde filmopptak med fem lausdansarar, mellom anna stordansarane Ola Guroplass, Tor Underberg og Knut Buset frå Ål i Hallingdal i 1974 (Bakka 1974a). Tor Underberg kjem inn litt seinare enn dei andre, og då er alt fyrste eglinga over. Ein meddansar kjem for tett innpå Guroplass idet han snur motsols, og Guroplass slår mot handa hans. Meddansaren svarar med same mynt, båe stoppar opp rett mot kvarandre og slår begge armene langt ut og opp, før dei dansar vidare. Guroplass skiftar steg med ein gong situasjonen oppstår. Idet dei slår nevene mot kvarandre, går han over frå snuing til:

V ^h	H framom	
HTV	Baklengs	Armane høgt i veret
H ^h	V framom	
VTH	Baklengs	Armane høgt i veret
V ^h	H framom	Motsols

Dette er V skift H skift, der skift er ei tyngdeoverføring (HTV/VTH). Dei dansa altså linkesteg i Ål også, og det kom så fort det vart egling!

Så var det Tor Underberg: Han begynte som vanleg med gåsteg og sidelengs hopping, deretter litt snuing motsols (hælturen) og nokre gåsteg, før han snudde sju gonger medsols med ei fin avslutning. Så skifta han steg, og såg seg om for å sjå om det var nokon å egle på. Han dansar:

Bx	
H ^h	V framom
Bx	Motsols
V ^h	H bak Slår på høgre hæl

Dette er linkesteget skift H skift V, og «skift» er ei takt på huk. Han dansar fire slike steg (16 takter), med ledig fot i blant framfor, i blant bak den andre, og eit slag på hælen no og då. Så dansar han 10 takter med same steget, men med ei tyngdeoverføring (HTV/VTH). Det er ikkje mindre enn 26 takter linkesteget. Dansaren Knut Buset dansar mange takter linkesteget før han slår om til medsols snuing i det han nærmar seg Tor Underberg. Dei dansar same steget nokre takter, men så slår Tor Underberg om og dansar på staden inntil dei kjem så nær at elketuren ikkje er til å unngå. Eg set dei inn ved sidan av kvarandre.

	Tor Underberg		Knut Buset
VS ^h	H framom. Slår på høgre kne	VS	H bak Medsols. Høg armføring
HTV	Medsols	HS	Ansikt til ansikt
HS ^h	V framom (ganske høgt)	VS	V bak Medsols
VTH		HS	
VS ^h	H framom. Slår på høgre hæl	VS	H bak Medsols
HTV		HS	
HS	V framom. Dansar inni kvarandre	VS	Dansar inni kvarandre
Bx	Knuffing	BS	Knuffing
HS	Bli dytta, men gjer eit byks	BS	Dyttar den andre

Tor Underberg dansar linkesteget V skift H skift der «skift» er eit hopp på vekselvis V eller H. Linkesteget i Ål er med dette godt dokumentert, om enn ikkje av Sevat Tveito.

Kva så med grannebygdene? Egil Bakka tok opp tre filmar på Gol i 1975 (Bakka 1975). Eg hadde brukt dei i undervisninga og sett dei fleire gonger, utan å legge merke til noko linkemønster. No såg eg ei stadig veksling mellom turar og linkedans. Konrad Fauske, med opphav i Hemsedal, dansa nesten ein tredjedel av dansen sin i linkemønster. Stildansaren Thomas Stensgård brukte det også, særleg i samband med egling. På den eine filmen ser ein korleis Thomas slår over frå stildans til linkedans med ein gong han merkar at nokon (les: Konrad Fauske) kjem for å egle. Endringa i steg ser ut til å påverke rytmen, men dette har eg ikkje sett nærare på. Her ligg det mangt å forske i for den som har lyst til det.

I Hemsedal er det også mykje linkedans, og aller mest hjå Ola Fauske (bror til Konrad) (Bakka 1974b). Under filmopptaket var det to jenter som plutsleg kasta seg med i dansen og dansar krukedansen kvar for seg. I Hol heldt dansarane seg nær kursforma (Bakka 1974c), men det var nokre innslag av linkedans der også. Kursforma dominerer i Hallingdal, men ein finn likevel linkemønsteret «overalt».

Numedal

I Numedal sto hallingdansen svært sterkt i eldre tid, og i den såkalla «Laa-gendalsfilmen» (Norsk filminstitutt 1926) er det med eit opptak av tre som dansar halling. Eg hadde sett filmen fleire gonger, utan å få noko særleg ut av det, men no såg eg den med nye augo. Den eldste av dansarane, Kittil Dyrebu, dansar f.eks. ein klart strukturert dans dei 21 fyrste taktene fyrste gongen han blir fanga av kamera.

1	HS	Vanlege gåsteg	
2	VS	Ganske oppreist, tyngda ganske langt bak. (Sjå dansar	
3	HS	Underarmene svingar litt ganske fritt	
4	VS		
5	HT/	Bytomfotsteg, og så går han til med stor og bestemt	
6	V	Motsols snuing	H bak V
7	s		
8	H	Motsols snuing	H framom
9	s	Begynner å danse baklengs	
10	V ^h	Baklengs	H bak
11	s	Dansar baklengs, med store sprang.	
12	H ^h		V Framom
13	s	Baklengs	
14	V ^h		H framom V
15	s	Baklengs	
16	H ^h		V framom
17	s		

18	V ^h		H framom
19	s		
20	H ^h	Baklengs	V framom
21		Ut av biletet	

Han går fyrst fire gåsteg, så eit bytomfotsteg før han tek sats og slenger seg ut i dansen med 16 takter i linkemønster, fyrst litt medsols, så baklengs, utan å kaste eit blick i danseretninga. Det blir ikkje like mykje linkesteg resten av dansen, men eg synest desse fyrste taktene set til side all tvil. Kroppsspråket fortel tydeleg at han går i gang med dansen, slik han meiner den skal dansast. Linkemønsteret er grunnsteget i hallingdansen til Kittil Dyrebu.¹¹

Tre studentgrupper ved folkedansstudiet ved NTNU i Trondheim har kome fram til at eit steg over to takter er det vanligaste steget i dansen. Geir Myhr og Steinar Krogstad (2003) skriv at det er tottrinnssteget Sh sh (t) Sh sh (t) som «benyttes klart mest i dette opptaket»¹² og Anna Gjendem, Torill Steinjord og Magni Rosvold (2010) kallar tottrinnssteget Sh Sht\ for eit «grunnsteg». Kenneth Lien og Maria Värendh (2011) har notert tottrinnssteget SsSs som «det vanligste steget i dansen».

Dei har rett. Men det har eg også. Studentane og eg talar om same steget, men dei noterer det som eit steg over to takter og eg som eit steg over fire. Eg meiner vekslinga mellom H og V er så sentral at det må koma fram i notasjonen av steget, steget kan ikkje delast i mindre einingar utan å miste ei vesentleg forståing av korleis det fungerer. Lien og Värendh er inne på det når dei skildrar steget med start på H, og legg til at: «Sedan görs oftast samma steg med V» (Lien og Värendh 2011: 8). Det har dei rett i, men dei har ikkje lagt merke til at det i lange sekvensar ikkje er *oftast*, men *alltid* det same på andre foten. Tottrinnssteget er ufullstendig. Det treng eit steg på andre foten.

11. Klara Semb har eit steg frå halling i *Songdansboka* (Semb 1985: 86 og 181). Det er eit hopp på bae og eitt på H. Det blir brukt berre ein gong, så ho slapp bry seg med at steget må koplust til eit liknande steg på andre foten for å kunne dansast fleire gonger.
12. Dei har analysert Eivind Rabben, som synest å vera den av dei tre som brukar linkemønsteret minst.

Myhr og Krogstad er egentleg klare over dette. Dei skriv at det er ei eining på «fire trinn [venstre begge høyre begge] før vi er tilbake til utgangspunktet og sekvensen begynner på nytt. Derfor er dette et firetrinnssteg» (Myhr og Krogstad 2003: 7f). Her er me heilt på linje, men studentane trekkjer seg li-kevel tilbake til totrinnssteget og kallar det «eit alternerande totrinnssteg».

Valdres

Kva så med Valdres? Midt på 1970-talet kom eg i kontakt med Egil Bakka, som eg fekk eit svært godt samarbeid med på fleire felt i åra som kom. I 1978 samla eg ein del eldre hallingdansarar på Fagernes, og venta mange interessante opptak (Bakka og Ranheim 1978). Det vart det ikkje. Dei dansa berre nokre få takter, og gjekk og sette seg. Me spurde kor lang dansen brukte å vera, og dei svara at dei dansa så lenge spelemannen spelte. Me tolka dette til at dei hadde dansen i kroppen, og når kroppen ikkje lenger kunne danse, var dansen borte.¹³

Knut Steinsrud (1921–1990) frå Øystre Slidre var mest kjent som springdansar, men hadde meiningar om hallingen også. Han var kritisk til Kirkevollforma, og tala heller om «linke seg». Eg har alltid gått ut frå at me tala om det same, men kunne ikkje vera sikker, for eg fekk aldri tala med han om dette. Eg vart difor både glad og spent då det dukka opp eit film-opptak frå 1985, der Knut Steinsrud var med og dansa halling. Etter nokre gästeg framover dansa han:

VS	Snur seg eit tre kvart kast motsols	H framfor V
HS	Dansar baklengs	
S	V framfor H	
VS		
S	H framfor V	

Eg kan puste letta ut. Det er same steget.

13. I tråd med den franske filosofen Maurice Merleau-Ponty: «Det er kroppen, der får fat i, og «forstår» bevægelsen.» (Merleau-Ponty 1994: 97)

Filminga i 1985 kom i stand for å få opptak av Einar Sebu frå Skrautvål (Bakka og Ranheim 1985). Sebu begynte med sidelengs hopping, med svært store utslag med armane. Etter eit medsols hallingkast og litt meir sidelengs kjem to lange linkemønster, og til slutt fire hopp på V med den ledige foten i fire ulike posisjonar utan å vera nedi bakken. Det kan sjå ut som ein «kreativ variasjon»¹⁴ av linkemønsteret, men går utover det. Ein kan vanskelig sjå det som noko anna enn improvisasjon. Sebus steg får stå som ein verdig avslutning på denne dokumenteringa av linkedans på 1900-talet.

Kroppshaldning og armbruk

H	Motsols
s	H bak. Slag på høgre hæl
VS	
s	H strak på skrå nedover framfor V, til foten er berre 20 cm over bakken, motsols
s	H på skrå framom V, omtrent ein halvmeter over bakken, motsols
s	H på skrå i lause lufta framfor V omtrent ein halv meter over bakken
Gåsteg	

Den beste kjelda til kroppshaldninga og armbruk på 1800-talet er ei planasje av kunstnaren August Schneider (1842–1873), trykt i det danske *Illustreret Tidende* i 1869. Dansarane er her teikna to og to. Det kan vera fordi kunstnaren oppfatta det slik, eller det kan også ha vore ein kunstnarleg effekt. Det er mykje som ser kjent ut her, men med fare for å overfortolke det som ein kjenner, oppfattar eg teikningane slik: Dei to fyrste går litt forsiktig inn i dansen, dei to neste er i gang med litt egling og i tredje paret er det ein som slår seg på høgre fot med venstre hand. Nummer fire ligg litt bakpå. Til høgre er det ein som kastar seg over hovudet. I andre rekka ser me to som dansar mot kvarandre, og dei dansar ganske krøkt. Til høgre ein som kastar seg over hovudet, medan ein annan i linkepositur ser på. På midten

14. Eg nyttar her og seinare i artikkelen begrepet «kreativ variasjon», ei justering av Peter Burkes begrep «kreativ rekombinasjon», frå hans bok *Popular Culture in Early Modern Europe* (1978), som ein måte å forstå improvisasjon i folkekulturen på. Sjå også avsnittet «Kreativ variasjon».

trur eg me ser to dansarar. Den eine sit på huk, den andre ser me i tre posisjonar i eit hallingkast: i satsen, i lufta og i nedslaget. Nest nedst er det ein som dansar krukedansen, og på den nedste rekka ser det ut til at kunstnaren har samla uttrykka over.

Plansje med hallingdans, teikna av kunstnaren August Schneider (1842-1873), trykt i det danske Illustreret Tidende i 1869, Universitetsbiblioteket, Oslo.

«Laagendalsfilmen» (1926) er også ei god kjelde til kroppshaldning i dansen slik den var før kursdansen vart dominerande. Dei før nemnde studentane har sett på kroppshaldning og armbruk i filmen, og har gjort ein del observasjonar som eg deler. Dei skriv at Kittil Dyrebu er ganske «rak, sjølv om han nokre gonger er litt framoverbøyd i overkroppen. Tyngda har han over fremre del av foten når han dansar, og hovudet vekslar mellom å sjå ned og å sjå på dei andre to dansarane» (Gjendem, Steinsjord og Rosvold 2010: 9).

Dei har merka seg den ledige foten, som «beveges med kneløft (...) enten forover eller bakover, noen ganger bare hengende i lufta, andre ganger med fine sirkelbevegelser, eller løftes tett opp til setet. Motivene blir utførte fullt ut, med livatte og kraftfulle bevegelser» (Krogstad og Myhr 2004: 9). Armane heng «ned langs kroppen, eller holdes litt bøyd foran kroppen». (Krogstad og Myhr 2004: 9). «Av og til løftes albueene litt mer oppover» (Krogstad og Myhr: 2004: 9). Studentane har også merka seg at det blir dansa mykje med ryggen i danseretninga (Gjendem, Steinsjord og Rosvold 2010: 7 og Lien og Värendh 2012: 10). «Flere ganger slepper de seg så løs at de mister balansen et kort øyeblikk» (Krogstad og Myhr 2004: 9).

På YouTube dukka det for nokre år sidan opp eit privat filmopptak frå Nord-Amerika frå 1939 (TalikNorway 2008). Den utvandra valdresspelemannen Oscar Hamry sat ute og spelte og det vart dansa både springar og halling. Dansemåten og klesdraktene viser at det er valdrisar som dansar springaren. Det er vel då også truleg at det er to valdrisar som slengde seg med i hallingen.

Video med spelemannen Oscar Hamry, opplasta på YouTube av Talik-Norway, 27 april 2008.

<https://www.youtube.com/watch?v=VTDQvV6QKwg>

(henta 14.09.2020)

Den lengste dansaren hadde hendene sine i skulderhøgde, slik Gullik Kirkevoll skreiv (men ikkje lærte bort). Den andre kjem inn med eit svært høgt spark med den ledige foten. Han held armane høgt, med spisse olbogar, og brukte dei til kraftige markeringar av rytmen på ein måte eg ikkje har lagt merke til tidligare. Til slutt tok han eit bra hallingkast, og då kjende eg att

armføringa. Han brukte armane i dansen akkurat som han gjorde i kastet. I eit hallingkast fører du armane nedover for å få godt feste i golvet og musklane i press for å få ein best muleg sats. Han kasta seg rundt og brukte armane som om han skulle spenne eit hallingkast, men så dansa han berre vidare. Satsen vart brukt som ein effekt og armbruken er av som Einar Sebu brukte, og som svært forsiktig blir brukt i «Laagendalsfilmen» (TalikNorway 2008).

Det finst også eit bitte lite filmopptak av Gullik Kirkevoll som dansar halling. Klippet er omtrent eit halvt minutt av spelefilmen *Kristine Valdresdatter* frå 1935, der han dansar saman med Eivind Ton frå Skrautvål (Frikar u.å.). Etter å ha sett denne filmsnutten om att og om att mange nok gonger, såg eg plutselig kor gjennomført ulikt dei dansar. Dei dansar ikkje forskjellig, dei «driv med kvar sin idrett»!

Eg noterer dansane til Kirkevoll og Ton vertikalt ved sida av kvarandre.

		Gullik Kirkevoll		Eivind Ton
1	HS	Klappar under kneet	B	Framoverbøygd, ser ned (3–16)
2	VS	Går	V ^h	Armane litt ut frå sida (3–16)
3	HS	Går	H ^h	V kjapt bak H, snur motsols
4	VS	Går	H ^h	Armane litt krøkte
5	HS	Går	V ^h	V framom H, sning motsols
6	V ^h	Motsols	HS	
7	V ^h	Slår på H hæl	VS	Går
8	H ^h	Ny sats	HS	Går
9	V ^h	Slår på H hæl (høgt)	VS	Går
10	H ^h		H	Motsols
11	V ^h		V ^h	
12	H ^h		V ^h	Motsols
13	V ^h		H ^h	Snuinga avslutta med spesielt hopp
14	HS		H ^h	
15	VS		V ^h	Går
16	HS		HS	
17	Bx	På huk	VS	Går

18	HS		HS	
19	Bx	På huk	VS	
20	VS		Bx	På huk
21	Bx	På huk	HS	
22	HS		Bx	På huk

Gullik Kirkevoll dansar med hovudet høgt og blikket fritt, med oppreist og ganske strak kropp. Han dansar ein godt planlagt, strukturert hallingdans, med planlagde hopp og støe landingar. Eivind Ton er litt framoverbøyd og slenger seg i veg utan å ha lyfta blikket. Han ser ned eller på dei andre dansarane. Markeringa med armane går nedover.

Hans Flaten

Hans Flaten frå Hemsedal skildrar byrjinga av lausdansen slik: «Gutten tar i med langsomme sving og sleng. Saa en sleng – ser ut som anlæg til haltingkast» (Bakka 1978: 84). Sitatet er interessant på to måtar. For det eine, kvifor kallar han det «sleng»? Eg har stussa på dette ordvalet frå fyrste gongen eg las det. Eg kjenner ikkje slik bruk av ordet frå Valdres. Men om ein tenkjer etter, fins det ein klar skilnad på f.eks. sleng og hopp. Å slenge seg er kaste seg bortover, f.eks. etter ein ball, utan å ha planlagt nedslaget. Å hoppe (f.eks. over ein bekk), er å sjå seg ut ein plass å lande på, og gjera eit planlagt nedslag.

Kirkevoll og Tons måte å danse på viser godt kva eg meiner har endra seg frå 1800-talet til 1900-talsdansen. Tveito og Kirkevoll har innført det oppreiste, strake kroppsidealet og planlagde hoppa i god balanse. Armane er oftast haldne i faste stillingar, gjerne med hendene høgare enn hovudet. Dersom rytmen blir markert ekstra, er det oppover i takt med strekkinga i dansesteget, noko som forsterkar inntrykket av ein lett og spenstig dans.

Denne endringa frå sleng til hopp kan sjåast som ein flik av den store sivilisasjonsprosessen i Europa (Elias 1969). Å slenge seg inn(e) på eit fullt dansegolv med ryggen i danseretninga er usivilisert, og i strid med målet i

skulen om at elevane må lære å ta ansvar for handlingane sine. (Gullik Kirkevoll lærte halling av skulelæraren sin, Jon Wangensteen Holden.)¹⁵

Det andre interessante poenget med sitatet frå Flaten er at han skriv: Det «ser ut som anlæg til hallingkast» (Bakka 1978: 84). Satsen i eit hallingkast er eit hopp motsols på V, og ei tyngdeoverføring. Med andre ord halvparten av linkesteget V skift H skift. Kanskje er det dristig, men linke-mønstret *kan* ha opphav i dette. Karane som vart åleine på dansegolvet ein gong sist på 1700-talet, måtte ta i bruk alt dei kunne, og var det noko dei kunne, så var å spenne rundkast. Dei hadde øvd seg når dei gjekk etter vegen og fylt opp alle ledige stunder når dei var med i slåtten. Kastet var rytmisk og passer godt inn i lausdansen. Eg er usikker på om ein kan seie at heile linkemønsteret med sine tallause variantar har vokse fram av dette vesle steget, men eg kan eigentleg ikkje sjå nokon god grunn til at det ikkje skulle kunne vera slik.

Linkesteget er ikkje nemnt av verken Tveito eller Kirkevoll, og dansen deira samsvarer heller ikkje med det me veit om 1800-talsdansen. Det er det fleire grunnar til, blant anna armbruken og kroppsføringa. Den mest tydelege forskjellen er turane. I og med at dei blir dansa fleire gonger i slengen, dominerer dei synsinntrykket i 1900-talsdansen. På 1800-talet blir dei ikkje nemnde. Eg er ikkje sikker på om Tveito og Kirkevoll trudde at det var så mange turar i den gamle dansen, men dei hadde eit overordna mål om struktur, og då måtte det turar til.

Svaret på det fyrste spørsmålet i innleiinga blir difor: Skildringar av dansen på 1800-talet samsvarar ikkje med dansen på 1900-talet fordi aktørane på 1900-talet ville ha ein annleis, meir strukturert dans.

Turane frå pardansen

Gullik Kirkevoll trudde han hadde funne dei eldste minna etter mannsdansen halling, men slik var det ikkje. Spørsmålet blir då, kva var det han fann? Kor hadde han turane frå? Og kvifor hadde Tveito nesten akkurat dei same turane?

15. Sjå også Ranheim 1993.

Inntil for få år sidan var det vanleg å skrive at hallingdansen var ein svært gamal dans, som gjekk tilbake minst til mellomalderen.¹⁶ Krukedansen kan vera både så gamal og eldre, men det er nok som sjølvstendig dans. Resten av hallingdansen synest å vera i slekt med norske bygdedansar. Egil Bakka har peikt på at lausdansen halling kan ha eit opphav i pardansen med same namn. Han byggjer dette mellom anna på eit dokument med plan for steinarbeidet i parken ved Nordmandsdalen ved Fredensborg slott i Danmark. Postfører Jørgen Garnås frå Nes i Hallingdal hadde skore ut figurar i elfenbein som statuane skulle lagast etter, og det må også vera han som har gjeve opplysningane i skriftet. Frå heimbygda hans, Nes i Hallingdal, var det eit dansepar, og om desse står det: «Dette par forestilles at dandse den, hos dem bekiende, meget konstige Bonde-Dands, Halling Dands kaldet, hvortil stor Legems Færdigheder udkræves. Bønderfolkene i denne Egn holdes for de bedste Dandsere af Bondestanden i Norge» (Bakka 1997: 131).

Denne teorien om opphav i pardansen har vore kjent i mange år no, men ingen har reflektert noko over kva følgjer dette i så fall må ha hatt. Men no begynte eg å tenkje. Ville ein kunne finne ut noko om samanhangar om ein gjekk meir detaljert til verks? Dersom lausdansen på 1800-talet har opphav i pardansen, må det bety at lausdansen ikkje begynte på tomt golv, men hadde med seg tak og turar frå pardansen. Mange av dei som dansa dei fyrste åra, må ha hatt mannsrolla i pardansen å gå ut frå. Kva veit me om korleis pardansen vart dansa? Heldigvis er han ikkje heilt borte. Egil Bakka gjorde opptak av pardansen halling også, bevarte heilskaplege dansar frå Telemark og Sunnfjord.

I Telemark har dei ein levande dansetradisjon både i springar og gangar, og hadde det også i pardansen halling, men denne kom litt bort etter som folk «lærte» at halling berre var for menn. Brita Bratland og Knut Midttveit frå Edland dansa likevel både springar og halling for Bakka i 1970 (Bakka 1970c).

Springaren og hallingen deira har stort sett dei same taka og vendingane. I lausdansen går karen nokre steg, snur medsols eintaktssnu (kvileturen), går att, vender seg og tek saman att, og har nokre høge spark, minst i bryst-

16. For eksempel Kirkevoll 1972. Eit veldig klart eksempel er hallingdansprogrammet på NRK i 1971, «Spela spelemann, lat fela låte» (NRK 1971).

høgd. Han slepper seg ned på huk og går opp att på høgre foten, med V framfor seg, tre rundar motsols. Så slår han seg på høgre tå att, og dansar eit par steg baklengs. Det som skil dei to dansane er hukung og dei mange høge sparka med ledig fot i hallingen. Knut Midttveit dansar halvsvaip, hukung, snu medsols, snu motsols, bakover, litt egling/linking og kruking. Det er nesten likt med mi oversikt over turar i hallingdansen på 1900-talet i starten av denne artikkelen, berre hoppinga sidelengs manglar.¹⁷

I Sunnfjord fekk Egil Bakka fleire opptak med Bendik Skadal (Bakka 1982). I ei av desse framføringane dansar han med Anna Hestbeit og opnar dansen med sidelengs hopping. Det er vel strengt teke ein mellomting mellom gåing og hopping, men i såpass høg alder er det rimeleg å sjå det som ei utgåve av hopping. I ei pause dansar dessutan også Anna Hestebeit sidelengs, og ho dansar i alle fall same steget som blir brukt i lausdansen! Derksom ein ser litt romsleg på det, dansar Anna Hestebeit og Bendik Skadal alle turane i lausdansen på 1900-talet, og hoppinga sidelengs etablerer eit direkte samband mellom pardansen og lausdansen halling.

Det er klart at kvinnfolkhallingen kjem i eit heilt nytt lys dersom lausdansen har vakse ut av pardansen, for der hadde kvinnfolka sin sjølvsgde plass. Jenter har dessutan kruka heilt opp til vår tid, og me kjenner til i alle fall ei som til og med kruka åleine på 1700-talet.¹⁸

Teorien om opphav i pardansen tilbyr sjølvsgt ei god forklaring på at turen går nettopp sidelengs: Det har vore ein dansepartner der. Og ikkje berre der. Karane dansar sidelengs nede på huk også, og dei dansar sidelengs i ein tur der dei går ned på huk på annakvar takt. Når ein fyrst ser det, ropar desse turane at her manglar det noko. Og teorien om opphav i pardansen er vel åleine om å ha eit godt svar.

Eg trur difor me har svaret på det tredje spørsmålet i innleiinga også: Då Kirkevoll samla turar, trudde han det var restar etter ein eldre manns-

17. I programmet «Spela, spelmann» i NRK hausten 1971 dansar Aslak Høgetveit, også frå Vinje, gangar saman med Maria, dotter si. Her er med både halvsvaip, hukung, hukung nede (med annakvart kne i golvet), krukedans, linkedans, sning motsols med fot som pendlar inntil (kvileturen), dansing bakover og – heilt på slutten, seks steg hopping sidelengs! Det må vera ein halling, om han blir kalla gangar aldri så mykje.

18. I ei rettsak i Sigdal står det i Tingboka at: Eivind Hoffart hadde vært i Reistad en søndagskveld i slåtten. Han så da ei jente som dansa krukedansen, men han kunne ikke hugse at noen karer dansa (Eiker, Modum og Sigdal sorenskriveri, tingbok nr. III 5).

dans han fann. Det var det ikkje. Han fann turane i ein pardans (pardansen halling, som var eldre enn lausdansen, men det visste han ikkje).

Dette fører til ei viss oppreising av både Gullik Kirkevoll, Sevat Tveito og miljøet kring dei. Turane var reelle nok og til og med eldre enn lausdansen. Dette gjer det meir interessant å arbeide med dansen deira att, men han må forståast i lys av dei grunnleggjande endringane dei la inn i vidareføringa av dansen.

Kreativ variasjon

«Hallingdansen på 1800-talet hadde ikkje noka fast oppbygging», skriv Egil Bakka (Bakka 1978: 84). Han fortset: «Men som Flaten seier, må det også ha vore mykje «efter egen komposition i Øieblikket». Dei har sikkert improvisert ein god del både når det gjeld steg og kast» (Bakka 1978: 84). Eg kjenner litt atterhald mot uttrykket improvisasjon, mellom anna på grunn av den britiske historikaren Peter Burke, som i boka *Popular Culture in Early Modern Europe* (1978) hevdar at improvisasjon var noko framandt i den gamle folkekulturen i Europa. Han brukar heller omgrepet «kreativ re-kombinasjon». Dette har eg oppfatta som litt for snevert, så eg har brukt omgrepet «kreativ variasjon», og det vil eg halde fast ved. Heile linkedansen kan vel eigentleg stå fram som ein dokumentasjon av kreativ variasjon.

I denne artikkelen meiner eg å ha vist at ein ved å studera og notera ned detaljar som steg og stegmønster, kan koma fram til tydelege strukturar i det som tidligare har vore oppfatta som ustrukturert. Strukturen eg har oppdaga har eg kalla «linkedans», med steg og stegmønster i svært mange variasjonar. Eg tenkjer på det som eit grunnsteg som legg til rette for å kombinere forskjellige element av dansen, eit verktøy for kreativ variasjon. Eg finn difor noko meir struktur i 1800-talsdansen enn det ein får inntrykk av i *Norske dansetradisjonar* (Bakka 1978). Oppbygginga i dansen skjedde i augneblinken med linkemønsteret som ramme. Svaret på det andre spørsmålet i innleiinga blir difor at hallingdansen på 1800-talet vart utført som ein kreativ og variert linkedans, i hovudsak utan turar og i tråd med den

armbruken og kroppshaldninga me ser hjå numedølane, Eivind Ton og Einar Sebu.

Under detaljstudiet av turane i 1900-talshallingen, vart også likskapen med turane i pardansen halling tydeleg. Bakka har argumentert for noko liknande ut frå dokumentet som skildrar statuen av danseparet i Nordmandsdalen, Danmark, men det var fyrst då eg gjekk nærare inn på pardansen halling i Telemark og Sunnfjord at eg såg at hypotesen til Bakka ga forklaring på kvifor turane i hallingoppskriftene til Gullik Kirkevoll og hallingdølene vart slik dei vart. Nærstudiet av kroppshaldninga og armbruken kaster også nytt lys over disiplinerings- og siviliseringsdiskursen frå hovudfagsoppgåva mi (Ranheim 1993).

Håpet mitt er at eg med dette arbeidet har lagt eit grunnlag for endå større variasjon i den norske hallingdansen, der alt kan sjåast som ressursar til eit stort, variert heile.

Nokre avsluttande ord: Eg har skrive om pardansen og solodansen halling som eintydig ulike einingar. Det treng ikkje vera sant. Krukedansen kunne dansast både åleine og to og to saman, og karane kunne ta saman nokre takter i lausdansen også. Det er difor nærliggjande å tru at det har vore stor variasjon.

Takk til alle eg har diskutert deler av denne artikkelen med, eller som har hjelpt meg på anna vis. Alt kom godt med, men eg håpar de har forståing for at eg berre nemner nokre få med namn: Sjur Viken, som ordna tilgang til alle videoane eg bad om, Egil Bakka, for samtalar både om dette og mangt anna gjennom mange år, Ragnild Lome, som har lese og kommentert manuset hans far fleire gonger, og ikkje minst dr. Siri Mæland, for grundig, fagleg og kritisk støtte og motbør, akkurat slik eg ville ha det. Leve kritikken! Til sist: Takk til Valdresmusea og direktør Ole Bråten for all hjelp og støtte, og for at eg fekk bruke tid til å få fullført prosjektet.

Referanseliste

- Bakka, Egil 1970. *Danse. Danse, lett ut på foten*. Oslo: Det norske samlaget
- Bakka, Egil 1978. *Norske dansetradisjonar*. Oslo: Det norske samlaget
- Bakka, Egil 1997. *Europeisk dansehistorie*. Oslo: Gyldendal undervisning
- Bjørset, Synnøve u. å. «Kappleikar og kappdansar i Vestmannalaget». Kulturhistorisk leksikon, levert av Fylkesarkivet i Vestland. URL: Folkedans.com/folkemusikk/kappleikar_vestmannalaget.htm [henta 4.4. 2020]
- Burke, Peter, 1978. *Popular Culture in Early Modern Europe*, Farnham: Ashgate
- Elias, Norbert 1969. *The Civilizing Process. The History of Manners* [1939]. Oxford: Blackwell
- Kirkevoll, Gullik 1963. «Valdres-springar». *Tidsskrift for Valdres historielag*: 35–58
- Kirkevoll, Gullik 1972. «Litt om turar i lausdans i Valdrestradisjon m m». *Årbok for Valdres*: 81–113.
- Lien, Hans 1995. «Turane i hallingdansen». *Spelemannsbladet* nr 10: 13–15
- Merleau-Ponty, Maurice 1994. *Kroppens fenomenologi*. Oslo: Pax
- Ranheim, Ingar, 1993. «Folkedans, disiplinering og nasjonsbygging. Diskursen om dans i Valdres omkring 1905». *Norsk folkemusikklag skrift 8* av Magnus Bäckström, Ingar Ranheim og Egil Bakka, 17–112. Rauland: Norsk folkemusikklag
- Ranheim, Ingar 2020. «Hallingdansen etter Gullik Kirkevoll». Rapport på Valdresmusea.no.
- Semb, Klara 1985. *Norske folkedansar. Songdansar*. Oslo: Det norske samlaget
- Semb, Klara 1991. *Norske folkedansar. Turdansar*. Oslo: Det norske samlaget
- Schneider, G. A. 1869. «Hallingdansen». *Illustreret Tidende*: 247–249, 250
- Underberg, Tor 1985. «Lausdans og tradisjon». *Spelemannsbladet* nr 2: 20–21

Wangensteen, Boye 1974. «Folkedansen i Valdreslaget». *Valdreslaget i Oslo 1899–1974* av Nils Oddvar Bergheim, 186–205. Fagernes: Valdres historielag

Studentoppgåver:

Krogstad, Steinar og Geir Myhr 2003. «Laushalling-Flesberg 1926». Hovuddansoppgåve i emnet Tradisjonskunnskap, Folkedansstudiet, BA i dansevitenskap, NTNU.

Gjendem, L., Torill Steinjord og Magni Rosvold 2010. «Halling-Flesberg 1926». Hovuddansoppgåve i emnet Tradisjonskunnskap II, Folkedansstudiet, BA i dansevitenskap, NTNU.

Lien, Kenneth og Maria Värendh 2011. «Halling/Laus etter opptak med Kjetil Dyrbø, Flesberg 1926». Hovuddansoppgåve i emnet Tradisjonskunnskap II, Folkedansstudiet, BA i dansevitenskap, NTNU.

NRK-opptak/YouTube/Vimeo:

Frikar u.å. «Hallingdans 1935». Utdrag frå spelefilmen *Kristine Valdresdatter* [1935]. URL: <https://vimeo.com/channels/frikarevent/26814006> [henta 11/9-2020]

NRK 1975. «Folkemusikk i Valdres». Sumarkveld på Valdres folkemuseum

NRK 1971 «Spela spelmann, lat fela låte». Serie i seks deler om norsk folkedans

TalikNorway 2008. *Oscar Hamry, 1939*. <https://www.youtube.com/watch?v=VTDQyV6QKwg> [henta 14.09.2020]

Arkivmateriale:

Bakka, Egil 1970b. «Halling med Boye Wangenstein, Reidar Bakken, Anders Anmarkrud». *Tradisjon frå Valdres filma i Oslo 22/11-70*. Arkivfilm hos Norsk senter for folkemusikk og folkedans: Rff 8mm 424–426, 427,2, 429.

Bakka, Egil 1970c. «Halling med Brita Bratland og Knut Midttveit». *Tradisjon frå Edland, Telemark 6/7-70*. Rff 8 mm 364.

Bakka, Egil 1974a. «Halling med Tor Underberg». *Tradisjon frå Ål, Hallingdal, 19/5-74*. Arkivfilm hos Norsk senter for folkemusikk og folkedans: Rff 16mm 34.

- Bakka, Egil 1974b. «Laus med bl.a. Ola Fauske». *Tradisjon frå Hemsedal, Hallingdal, 11/6-74*. Arkivfilm hos Norsk senter for folkemusikk og folkedans: Rff 16mm 81.
- Bakka, Egil 1974c. «Laus». *Tradisjon frå Hol, Hallingdal, 29/5-74*. Arkivfilm hos Norsk senter for folkemusikk og folkedans: Rff 16mm 71.
- Bakka, Egil 1975. «Laus med bl.a. Tomas Stensgård og Konrad Fauske». *Tradisjon frå Gol, Hallingdal, 23/5-74*. Arkivfilm hos Norsk senter for folkemusikk og folkedans: Rff 16mm 41, 47 og 48.
- Bakka, Egil 1982. Halling med Bendik Skadal og Anna Hestbeit. *Tradisjon frå Sande i Dalsfjorden, Sunnfjord 18. september 1982*. Arkivfilm hos Norsk senter for folkemusikk og folkedans: Rff 16mm 872.
- Bakka, Egil og Ingar Ranheim 1978. «Halling». *Valdres Folkemuseum, Fagernes 3/11-78*. Arkivfilm hos Norsk senter for folkemusikk og folkedans: Rff 16mm 583–587.
- Bakka, Egil og Ingar Ranheim 1985. «Halling med Einar Sebu og Knut Steinsrud». *Valdres Folkemuseum, Fagernes 16/9-85*. Arkivfilm hos Norsk senter for folkemusikk og folkedans: Rff 16mm 985.
- Kirkevoll, Gullik VFF/280. Privatarkiv, Valdres Folkemuseum
- Norsk filminstitutt 1926. «Halling. Tradisjon frå Flesberg, Numedal». *En tripp gjennom Laagendalen*. Arkivfilm hos Norsk senter for folkemusikk og folkedans: Rff 16mm 440.

Tlf:

Anders Anmarkrud, 22. mars, 2020.

Boye Wangensteen, 29. mars, 2020.